

PSYCHOLOGICAL PRINCIPLES OF DIFFERENTIAL APPROACH IN THE PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF PROFESSIONAL ACTIVITY

Usmanova Shoira Dzhumabekovna ps. f. n.

Associate Professor, Department of Pedagogy and General Psychology, National University of Uzbekistan

Resume: The content of this article is devoted to highlighting the psychological principles of the differential approach in the psychological analysis of professional activity. Particular attention is paid to such issues as professionogram, analysis of the profession, a differentiated approach to professional activity, psychological aspects of professional activity.

Key words: professionogram, professional activity, object of labor, logical thinking, description of professions, professional consulting.

КАСБИЙ ФАОЛИЯТ ПСИХОЛОГИК ТАХЛИЛИДА ДИФФЕРЕНЦИАЛ ЁНДАШУВНИНГ ПСИХОЛОГИК ТАМОЙИЛЛАРИ

Усманова Шоира Джумабековна пс. ф. н.

ЎЗМУ Педагогика ва умумий психология кафедраси доценти

Аннотация: Ушбу мақола мазмуни касбий фаолият психологик тахлилида дифференциал ёндашувнинг психологик тамойилларини ёритишга бағишланади. Профессиограмма, касблар тахлили, касбий фаолиятга дифференциал ёндашув, касбий фаолиятнинг психологик жиҳатлари каби масалаларига эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: профессиограмма, касбий фаолият, меҳнат субъекти, меҳнат предмети, мантикий тафаккур, касблар тасвири, касбий консультация

Аннотация: Содержание данной статьи посвящено освещению психологических принципов дифференциального подхода в психологическом анализе профессиональной деятельности. Особое внимание уделяется таким вопросам, как профессиограмма, анализ профессии, дифференцированный подход к профессиональной деятельности, психологические аспекты профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиограмма, профессиональная деятельность, предмет труда, предмет труда, логическое мышление, описание профессий, профессиональное консультирование.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2021-йилнинг 20 августида тадбиркорлар ва ишбилармонлар билан очиқ мулоқот ўтказди ва унда нутқ сўзлади. Мазкур тадбирдаги маърузада ёшлар учун дастуриламал бўладиган илғор фикрлар илгари сурилди.

Албатта, ушбу маърузада Янги Ўзбекистонда амалга оширилган кенг кўламли ишлар ва истиқболдаги долзарб вазифалар акс эттирилган. Зеро инсониятнинг энг буюк ғояларидан бири - шахснинг эркинлиги ва унинг интеллектуал салоҳиятли бўлиши ғояси ҳисобланади. Зотан, эркин шахс, эркин халқ, яратувчанлик, фаровонлик, инсонпарварлик, бунёдкорлик ишларига, илму-фанда, маданиятда ва замонавий ишлаб чиқариш жараёнида фаол ҳаракат қилишга ҳамда кўзланган мақсадларга эришишга қодирдир.

Ҳозирги даврда жамият тараққиётида юз бераётган кескин ўзгаришлар мутахассислар олдида сифат жиҳатидан янги ва нисбатан мураккаб бўлган вазифаларни қўяди. Бунда касбий фаолият сифати ва профессиограмма талабларини эътиборга олиш муҳим аҳамиятга эга.

Профессиограмма – деганда касблар ва уларнинг бир-биридан фарқланувчи ихтисослар томонидан инсон олдида қўйиладиган талабларни баён қилиш мажмуаси тушунилади. 1920 йилларнинг иккинчи ярмида рус психотехниклари тез суратларда касбий фаолиятнинг тамойил ва усулларини ишлаб чиқдилар. Шу тадқиқотларни умумлаштириши натижасида психотехникада махсус ёндошув профессиограммани шаклланишига олиб келди. Бу ёндашувнинг моҳияти – “касблар тасвири” умуман олганда профессиограммани ўрганиш, касбнинг психологик тавсифи ва лойиҳалаштиришини ўз ичига олади. Профессиограммада маълум меҳнат жараёнини ташкил этувчи объектлар белгилари, меҳнат субъекти, меҳнат предмети вазифлари, воситалари ва шароитлари ўрганилади. Профессиограмманинг асосий тамойилларидан бири касбий фаолиятни ўрганишда дифференциал ёндашув тамойили ҳисобланади. Бу тамойилнинг моҳияти профессиограмманинг аниқ амалий масалаларини эчишга бўйсунидир. Масалан, касбий консультация ва касбий танлов учун шундай касбий муҳим белгиларни ажратиш керакки, улар синовдагиларнинг касбий лаёқатига кўра фарқланиши лозим. Малака даражасини аниқлаш учун меҳнат вазифалари, касбий билим, малака, кўникма тавсифи муҳим аҳамиятга эга. Касбий толиқишни ўрганиш учун шундай белгилардан фойдаланилдики, улар ёрдамида касбий толиқишнинг келтириб чиқарадиган омилларини аниқлайди. Шундай қилиб, профессиографиянинг дифференциал тамойили касбнинг ўрганиш усулларини унинг тавсиф, мазмуни, шунингдек, қўлланилиш соҳаси яъни профессиограмма ўтказиш хусусиятлари унинг мақсадлари билан белгиланади.

Ходим касбий фаолиятининг асосий психологик хусусиятлари ва таркибий элементларини кўриб чиқиш ҳам унинг фаолияти қанчалик мураккаб ва серқирралигидан далолат беради. Касбий фаолият ходимга кўплаб турли хил талаблар қўяди, улар орасида энг муҳимларидан бири шахсда касбий муҳим хислатларнинг ривожланганлик даражаси бўлиб, улар қуйидагилардан иборат: ходим шахсига хос хислатларнинг касбий-психологик йўналганлиги; ходимнинг психологик тайёргарлиги; ривожланган иродавий хислатлар; ноодатий вазиятларда ўзини тута билиш, жасурлик, мардлик, оқилона таваккалга мойиллик; яхши ривожланган коммуникативлик; турли тоифадаги шахслар билан тезда алоқага кириша олиш, ишончли муносабатлар ўрната олиш ва сир сақлай олиш; турли тезкор хизмат вазифаларини бажаришда одамларга психологик таъсир кўрсата олиш қобилияти; ролга, бошқа қиёфага кира олиш; ривожланган, касбий жиҳатдан муҳим билиш хислатлари: кузатувчанлик ва диққатлилиқ, ривожланган хотира, ижодий тасаввур; ривожланган мантикий тафаккур, мураккаб ақлий ишга мойиллик, фаросат, ривожланган интуиция; зийраклик, мураккаб вазиятдан чиқиб кета олиш.

Ушбу хислатлар инсонга аввалдан хос эмас. Уларни шакллантириш ва ривожлантириш давомли ва қийин жараён, аммо у ходимларнинг касбий шаклланиши учун зарур ва шартдир.

Ушбу хислатларнинг ходим шахсида бўлмаслиги ёки етарли ривожланмаганлиги унинг ўз функционал вазифаларини тўғри ва аниқ бажаришига халақит беради, шахснинг ўз касбига мослаша олмаслиги ва касбий бузилишига олиб келади. Шу боис ҳам ходимларда ушбу хислатларни шакллантиришга хизмат қиладиган касбий-психологик тайёргарлик катта аҳамият касб этади.

Касбий фаолият – бу ижтимоий муҳим фаолият бўлиб, уни бажариш махсус билимлар, кўникма ва малакалар, шунингдек, шахснинг касбий шартланган сифатларини талаб этади. Касбий фаолият – бу меҳнат фаолиятидир[5. б.128]

Ходимларнинг касбий маҳорати ва фаолият самарадорлигини оширишда шахсий хислатларига алоҳида талаблар қўйилади. Ушбу фаолият ходимларда ҳиссий-иродавий барқарорликни ривожлантириш, зўриқишни вужудга келтирувчи омиллар таъсирига қарши психологик тайёргарликни шакллантиришни талаб этади. Ходимнинг психологик жиҳатдан касбий

фаолиятга йўналтирилганлиги ва ҳис-туйғулари (ўзи ишлаётган вазиятларни психологик жиҳатларини ва кишиларни тушунишга интилиши, қизиқишлари ва уларни тушуна олиши).

Ходимнинг касб маҳоратини оширишда унинг психологик билимларга эгаллиги муҳим аҳамиятга эга. Илмий далиллар ва мавжуд ижобий тажриба профессионал таълим тизимига психологик тайёргарликни мақсадга йўналган тарзда ошириб боришнинг махсус вазифалари, шакл ва усулларини киритиш зарурлигини кўрсатмоқда.

Ходимларнинг касбий фаолияти самарадорлигини ошириш ва касбий қобилият ҳамда маҳоратини ривожлантиришда улар маълум бир касбий йўналишга эга бўлмоғи лозим.

Ходимлар касбий маҳорати мазмунига қуйидагиларни киритиш мумкин: касбий жиҳатдан муҳим бўлган билиш хислатларини шакл- лантириш ва ривожлантириш; ҳамкасблар билан психологик алоқа ўрнатиш кўникмаларини такомиллаштириш ва ривожлантириш; оператив хизмат фаолиятининг турли вазиятларида ролга киришиш кўникмаларини шакллантириш; фуқаролар билан мулоқотга киришнинг мураккаб, низоли вазиятларида таъсир этишнинг психологик усулларини қўллаш маҳоратини такомиллаштириш; оғир вазиятларида ўзини тута билиш, психологик барқарорликни шакллантириш; шахснинг ижобий ҳиссий-иродавий хислатларини ривожлан- тириш, ходимларга ўзини тутиш ва бошқариш усулларини ўргатиш; иродавий фаоллик ва иродавий ҳаракат кўникмаларини шакллантириш; ишдаги руҳий зўриқишларга тайёр туриш.

Касбий шаклланиш жараёнида касбий таназзул ҳолатлари кузатилади. Бу эса унинг ҳаракатлари орқали касб фаолияти ва атроф-муҳитидаги муносабатларда ифода бўлишни бошлайди. Бу ҳолат жамоалар шахслараро муносабатларида ҳам юз бериши мумкин. Масалан, спиртли ичимликларга ружу қўйиш ҳолати шу гуруҳда меҳнат интизомининг сустлигига далил бўла олади.

Касбий таназзулнинг хавфли томони шундаки, у «латент», яъни яширин тарзда кечади. Тажрибалар шуни кўрсатмоқдаки, кўпгина ҳолатларда ходимнинг маст тарзда хизматга чиқишини, аввало, раҳбарларнинг ўзлари (ўзларига гап тегмаслиги учун) яширадилар. Ходимлар психологик, психотерапевтлик ёрдамини психиатрия хизмати билан адаштирадилар ва бу ўз ўрнида психодиагностика ишларини қийинлаштиради.

Юқоридагилардан келиб чиқиб қуйидаги тавсияларни беришимиз мумкин. Ходимлар касбий бузилишларининг олдини олишда асосан қуйидаги йўналишлардаги чора-тадбирларни қўллаш тавсия этилади. Профессонал фаолиятни ташкил этиш соҳасида:

- ҳар бир ходимни танлаш ва ишга тайинлашда қизиқишларини инобатга олиш;
- ходимларга аниқ вазифалар, топшириқлар бериш, уларнинг бажарилиши учун барча чора-тадбирларни кўриш;
- ходимларга ҳамкасблар билан муомала қилиш маданиятини, руҳий алоқа ўрнатиш маҳоратини ўргатиш;
- хизмат вазифасини бажаришда ишга ижодий ёндашувчи, чигал масалаларнинг ечимини тезликда топувчи, муаммоларни ҳал қилишда илм-фан ютуқларидан унумли фойдаланувчи ходимларни тақдирлаш, иззат-ҳурматини жойига қўйиш;
- қўл остидагиларни ўз ишини ўзи таҳлил қилишга, ўзини ўзи назорат қилишга ўргатиш;
- ходимларнинг бўш вақтларидан самарали фойдаланишлари учун, оиласининг тинчлиги, ҳаётининг сермазмун бўлиши учун ғамхўрлик қилиш.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, ижтимоий муносабатлар жараёнида психологик қонуниятларга бўйсунуш юксак онглилик, жамият ва давлат манфаатларини чуқур тушуниб етиш, ижтимоий бурч, яъни ўз фаолияти учун жамият олдида жавобгарлик туйғуси билан узвий бўлиб, фаолият самарадорлиги манбаи деб аташ мумкин.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2019. -204б.

2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан миллий юксалиш сари. 4-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2020. -306 б.
3. G.A. Abdullayeva O'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini baholashning ayrim masalalari- Academic research in educational sciences, 2021
4. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития: учебное пособие. - М.: Академия, 2009. - 240 с.
5. Ғозиев Э.Ғ. Талабаларни умумлаштириш усулларига ўргатиш ва уларнинг ақлий тараққиёти. Ўқув қўлланма - Т.:Ўқитувчи, 1983.
6. Ғозиев Э.Ғ. Социал психология. Ўқув қўлланма -Т.:Ўқитувчи, 2010 йил. 126 б.
7. Ш.Э. Хамрокулова Профессиональная направление учеников на уроках географии - ГЕОГРАФИЯ: ПРИРОДА И ОБЩЕСТВО, 2020